

УДК 323.28:305(477)

DOI: 10.24919/2312-2595.5/47.217800

Галина СТАРОДУБЕЦЬ

докторка історичних наук, професорка, завідувачка кафедри всесвітньої історії, Житомирський державний університет імені Івана Франка, вул. Велика Бердичівська, 40, м. Житомир, Україна, індекс 10008 (starodubec@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2005-771x>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/M-9514-2015>

Бібліографічний опис статті: Стародубець, Г. (2020). Моделі фемінності в гендерній політиці сталінського режиму. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, 5/47*, 390–406. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.5/47.217800>.

МОДЕЛІ ФЕМІННОСТІ В ГЕНДЕРНІЙ ПОЛІТИЦІ СТАЛІНСЬКОГО РЕЖИМУ

Анотація. *Мета дослідження* – виокремити моделі фемінності в гендерній політиці сталінського режиму стосовно сільської частини західноукраїнського жіноцтва в перше повоєнне десятиліття. Проаналізувати способи і методи їх конструювання засобами партійної пропаганди. Робота ґрунтується на соціокультурній та феміністській методології, яка передбачає вивчення суспільства з позиції урахування його багатокомпонентності, зокрема такого важливого стратифікаційного параметру, як «гендер». Крім того, методологічними орієнтирами дослідження виступають принципи історизму, системності, науковості, верифікації, а також на використання загальнонаукових (аналізу, синтезу, узагальнення) і спеціально-історичних (порівняльного, хронологічного та історико-системного) методів. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше в історіографії гендерної політики сталінського режиму у західних областях України в період пізнього сталінізму розглядаються моделі фемінності, конструю-

© Галина Стародубець, 2020

вані радянською пропагандою у контексті формування концепту «радянська жінка». **Висновки.** Гендерна політика сталінського режиму стосовно сільської частини західноукраїнського жіноцтва у перше повоєнне десятиліття була спрямована насамперед на залучення жінки до процесу радянзації регіону. Вона носила виразно мобілізаційний і етократичний характер. Засобами партійної пропаганди суспільству нав'язувався наратив емансипованої радянської жінки, рівноправної з чоловіком у Радянському Союзі, на противагу «пригнобленій наймищі польських панів» періоду «панської Польщі». Використовуючи традиційний набір інструментів з агітаційно-пропагандистського арсеналу, влада методично і цілеспрямовано працювала над формуванням образу «радянської жінки». У результаті було сконструйовано кілька основних моделей фемінності з притаманною їм інферсією гендерних ролей – «жінка-активістка», «жінка-колгоспниця», «жінка-керівник».

Ключові слова: гендерна політика; моделі фемінності; селянка; колгоспниця.

Galyna STARODUBETS

PhD hab. (History), Professor, Head of the Department of World History, Ivan Franko Zhytomyr State University, 40 Velyka Berdychivska Str., Zhytomyr, Ukraine, postal code 10008 (starodubec@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2005-771x>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/M-9514-2015>

To cite this article: Starodubets, G. (2020). Modeli feminnosti v hendernii politytsi stalinskoho rezhymu [Femininity models in gender policy of Stalin's regime]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 5/47, 390–406. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.5/47.217800> [in Ukrainian].

FEMININITY MODELS IN GENDER POLICY OF STALIN'S REGIME

Summary. *The purpose of the study is to identify models of femininity in the gender policy of the Stalinist regime in relation to the rural part of Western Ukrainian women in the first postwar decade; to analyze the ways and methods of their construction by instruments of*

party propaganda. The work is based on socio-cultural and feminist methodology, which requires the study of society taking into account its multicomponent nature, including such an important stratification parameter as "gender". In addition, the methodological guidelines of the study are the principles of historicism, systematization, scientificity, verification, as well as the use of general scientific (analysis, synthesis, generalization) and special-historical (comparative, chronological and historical-systemic) methods. **The scientific novelty** is that for the first time in the historiography of the gender policy of the Stalinist regime in the western regions of Ukraine during the period of late Stalinism, the authors consider models of femininity constructed by Soviet propaganda in the context of forming the concept of "Soviet woman". **Conclusions.** The gender policy of the Stalinist regime towards the rural part of Western Ukrainian women in the first postwar decade was directed primarily to involve women to the process of Sovietization of the region. It was clearly mobilizing and ethocratic in nature. The narrative of an emancipated Soviet woman, equal to a man in the Soviet Union opposed to the "oppressed mercenary of Polish lords" of the "lordly Poland" period was imposed on society with the help of party propaganda. Using the traditional set of tools from the propaganda arsenal, the authorities methodically and purposefully worked on forming the image of the "Soviet woman". As a result, several basic models of femininity with their inherent inverse of gender roles – "woman-activist", "woman-collective farmer", "woman-leader" were constructed.

Key words: gender policy; models of femininity; peasant woman; collective farmer.

Постановка проблеми. Проблеми гендерної історії відносно недавно стали об'єктом наукового вивчення. Актуальність досліджуваної проблеми детермінується все більшим увиразнюванням в останні десятиліття гендерних питань як у національному, так і глобальному контекстах. Сучасна жінка своєю діяльністю в усіх сферах життя руйнує традиційні гендерні стереотипи, які на загал набули інтеріорізованого характеру, втілюючись у поведінковій практиці взаємостосунків жінки та чоловіка як у публічній, так і приватній сферах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Предметом окремого наукового пошуку є гендерна політика перших десятиліть радянської влади. Адже саме у цей період були закладені правові та політичні основи становища жінки в СРСР. Означена

проблема під різними кутами зору досліджується низкою як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Переважна більшість вчених сходяться на думці, що гендерна політика більшовицької влади в перші десятиліття після Жовтневого перевороту насамперед була спрямована на мобілізацію жіночого ресурсу для розбудови радянської держави. Використовуючи потужний пропагандистський арсенал, більшовики формують нову «нормативну модель жінки», образ якої «стає засобом конструювання реальності» (Лабур, 2010, с. 205). Позитивні й негативні сторони «радянського проекту жіночої емансипації» характеризуються в статті Н. Земзюліної (Земзюліна, 2015). Свою позицію щодо емансипації радянських жінок висловлює Barbara Evans Clements. Дослідниця вважає, що вона «була засобом, а не продуктом будівництва комунізму, оскільки сутність комунізму полягала не в технологіях і соціальній організації, а в трансформованій особистості» (Clements, 1992, р. 494). Необхідність проведення політики радянзації на новоприєднаних територіях відразу після звільнення їх від німецьких окупантів, змусила сталінський режим розробити концепцію так званого «жіночого питання» та стратегію втілення її в життя у цих регіонах. Діяльність жіночих організацій в західних областях України, на відміну від інших регіонів республіки, досі залишається не достатньо вивченою. Окремі аспекти проблеми досліджуються в роботах Г. Чорній (Чорній, 2017), Р. Попп (Попп, 2017), Г. Стародубець (Стародубець, 2018). Авторки фокусують увагу на аналізі організаційного оформлення жіночого руху в західних областях України повоєнного періоду. Однак поза увагою дослідників залишається тема конструювання образу «радянської жінки» в складних умовах військово-політичного протистояння радянської влади та українського повстанського руху в період пізнього сталінізму.

Мета нашої статті – виокремити моделі фемінності в гендерній політиці сталінського режиму стосовно сільської частини західноукраїнського жіноцтва в перше повоєнне десятиліття. Проаналізувати способи і методи їх конструювання засобами партійної пропаганди.

Виклад основного матеріалу. Відразу після звільнення західних областей України від німецьких загарбників жінка стає предметом прискіпливої уваги більшовицької влади, що виявля-

ється в постійній «опіці» її з боку партійних, радянських органів, жіночих організацій тощо. Словосполучення «радянська жінка» дуже швидко набуває поширення в повсякденній лексиці, що сприяє формуванню стійкого асоціативного образу з певними традиціями, який згодом сам стане традицією. Йй, як і суспільству загалом, нав'язується нова модель поведінки, в рамках якої право на приватне життя людини поступається обов'язку підпорядкування волі «колективу». В реальному житті це виявилось у створенні впродовж квітня-травня 1945 р. жіночих відділів при райкомах, міськкомах та обкомах КП(б)У і організації жіночих делегатських зборів та жіночих рад у селах та на підприємствах. Фактично у західних областях України запроваджувалася практика діяльності жіночих організацій, апробована на території Радянської України впродовж 1920 – початку 1930-х рр.

Важливо підкреслити, що завдання, які стояли перед жін-відділами того періоду і новоствореними у західноукраїнському регіоні в середині 1945 р., мали певні схожості та принципові відмінності. Більшовики 1920-х рр. ставили за мету залучити жінок «до загальнопролетарської боротьби, виховання у них класової самосвідомості» (ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 348, арк. 20), втягнути «їх в радянське, професійне і партійне будівництво» (ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 1557, арк. 27). Схожі завдання стояли і перед партійно-радянськими посадовцями західних областей України. Так, у відомій постанові Політбюро ЦК КП(б)У від 5 квітня 1945 р. йшлося про необхідність «згуртування жіночого населення навколо радянської влади, залучення жінок до активної участі в роботі державних, громадських і культурно-побутових закладів» (*Літопис УПА*, 2001, с. 151).

З іншого боку, на середину 1930-х рр. уже було сформовано своєрідний каркас цілісного образу «радянської жінки» й офіційно оголошено «про вирішення жіночого питання в СРСР» (Олійник, 2015, с. 147). Він конструювався без чітко визначеного «макету» і наповнювався змістом залежно від політичних та соціально-економічних запитів держави. Процес організації жіночого руху в західноукраїнському регіоні здійснювався вже з урахуванням досвіду, набутого в перші десятиліття встановлення радянської влади. Відтак візуалізований образ радянської «жінки-активістки»,

«жінки-колгоспниці» використовувався більшовицькою пропагандою як зразок жіночої досконалості, до якої має прагнути місцеве жіноцтво.

Насамперед зазначимо, що ідея розгортання жіночого руху та надання йому організованої форми почала втілюватися у життя відразу після більшовицького перевороту в жовтні 1917 р. Однак важливо підкреслити, що ініціатором цього процесу виступали не громадські організації, а держава в особі більшовицької партії. Посилення політичної роботи серед жінок у перші роки радянської влади було зумовлене необхідністю «ізолювати їх від впливу буржуазних феміністок» (ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 348, арк. 19), про що відверто заявляли більшовицькі лідери. «Ленін розглядав жінвідділи як представника партії серед жінок» (Hayden, 1976, р. 162) і до початку 1930-х років вони насправді «стали вірними та покірними слугами партійних правителів» (Hayden, 1976, р. 171).

В умовах Західної України повоєнного періоду в структурі КП(б)У знову створюються жінвідділи як базова структурна ланка мережі жіночих організацій. В усіх офіційних документах підкреслюється, що поживавлення активності жінок зумовлене організаційним оформленням жіночого руху з боку держави, яка «довірила нам (жінкам. – Автор) роботу, і ми повинні надати велику допомогу нашій радянській владі нарівні з чоловіками» (ДАРО, ф. 400, оп. 3, спр. 97, арк. 23). Відтепер слова вдячності Сталіну, партії та уряду за турботу про долю радянської жінки – обов'язкова складова будь-якого публічного виступу серед жіночої аудиторії.

З урахуванням ціннісних трансформацій, об'єктивно зумовлених радянізацією краю, більшовицькою владою методично нав'язується західноукраїнському суспільству нормативна модель «радянської жінки» з притаманною їй інферсією гендерних ролей.

1. Жінка-активістка, організаторка

Маркером жіночої активності, а отже, її правильної політичної позиції виступала: «участь в культосвітній роботі, допомозі в ремонті шкіл, організації гуртків по ліквідації неписьменності, в роботі земельних громад, споживчих товариств, з відбудови комунального господарства і промисловості» (ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 23, спр. 1596, арк. 13). Партійні куратори від райкомів КП(б)У постійно проводили різноманітні збори, семінари, наради жінок-

активісток, на яких давали вказівки та рекомендації щодо напрямів, форм, методів роботи з місцевим жіноцтвом. Тематику виступів умовно можна розділити на дві складові – блок питань загальнотеоретичного спрямування – «Що дала радянська влада жінці?», «Структура органів радянської влади», «Радянські закони про материнство, шлюб і сім'ю» (ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 23, спр. 2771, арк. 115), «Піклування радянської влади про матір і дитину», «Військово-політичне та міжнародне становище» (ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 23, спр. 1596, арк. 61) тощо, та питання, які стосуються організації конкретної роботи на місцях, як от: «Про заходи з ліквідації порушень Статуту сільськогосподарської артілі в колгоспах», «Про хід хлібозаготівлі і завдання жіночого активу у виконанні всіх державних зобов'язань» (ДАРО, ф. 400, оп. 3, спр. 127, арк. 45) тощо. Незважаючи на тематичне різноманіття обговорюваних проблем, їх засаднича складова ґрунтувалася на трактуванні гендерної політики радянської держави як такої, що сприяє емансипації раніше поневоленої жінки. Відтак рівень її соціальної активності, насамперед, участі у процесі відбудови господарства, слугував індикатором класової свідомості та прихильності соціалістичним ідеалам.

Одним із критеріїв якісної роботи керівників жінвідділів було вміння «організувати в районі гарний жіночий колектив, який допомагає партійним і радянським органам у проведенні всіх заходів» (ДАРО, ф. 400, оп. 3, спр. 186, арк. 3). Як правило, їхні звіти наповнені інформацією про створення жінрад по селах районів, кількість залучених жінок для допомоги «колгоспові в збиранні сіна; у відбудові дитбудинку для дітей сиріт» (ДАРО, ф. 400, оп. 3, спр. 76, арк. 61), «побілці та ремонті клубів та хатчиталень» (ДАРО, ф. 400, оп. 3, спр. 186, арк. 6) тощо. Варто підкреслити, що трудові успіхи селянок часто персоніфіковувалися. У публічних виступах, у засобах масової інформації партійні посадовці висвітлювали досягнення конкретних жінок, але обов'язково крізь призму їх активної громадянської позиції. Наприклад, в одному зі звітів відділу Ровенського обкому КП(б)У по роботі з жінками знаходимо інформацію, що «жінделегатки та жіночий актив першими в селах Тучинського району приступили до здачі хліба державі. Гарно працювали жінки-активістки колгоспів Висоцького району. В Мізоцькому районі першими привезли хліб

на пункт "Заготзерно" делегатки Заворовська Ганна, Адашинська Вера, Самолюк Федора» (ДАРО, ф. 400, оп. 3, спр. 186, арк. 7).

У такий спосіб сталінськими пропагандистами створювався та насаджувався у суспільній свідомості збірний образ селянки-активістки, який асоціювався не стільки з її людськими якостями, як із трудовими звершеннями. Для того, щоб заслужити повагу, схвалення своєї діяльності з боку офіційної влади, недостатньо гарно працювати і показувати високі результати своєї праці. Обов'язковою умовою мала бути участь жінки в громадсько-політичній роботі, як-то член жіночої ради, жінделегатка, та публічна демонстрація нею відданості ідеалам соціалізму. Радянські активістки повсякчас заявляли, що тільки завдячуючи турботі Сталіна та більшовицької партії вони звільнилися від гніту польських панів, які «не мали ніякої поваги, не считали нас людьми» (ДАРО, ф. 400, оп. 3, спр. 97, арк. 24). «Згадайте, чи було коли-небудь раніше, – заявила у своєму виступі делегатка обласних зборів активісток Ровенщини, – щоб нас так шанували» (ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 74, спр. 1, арк. 120). «Ми раніше при такому начальстві і сісти не сміли, а тепер от сидимо поряд з т. Бегма і розмовляємо і розказуємо про свої справи» (ДАРО, ф. 400, оп. 3, спр. 185, арк. 139). Свинарка колгоспу «Перемога» Волинської області Недзельська Агафія на одній із районних нарад сказала: «Багато горя і слід я бачила за часі панської Польщі. Молоді роки пройшли в тяжкій праці на панських полях. Але прийшов щасливий час і для волинського бідняка. Ми стали вільними господарями і це дала нам радянська влада і великий Сталін» (ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 74, спр. 6, арк. 179). Селянки, які не виявляли бажання вступати до лав жіночих організацій, піддавалися критиці, на них навішувалися ярлики «темних і не освічених» (ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 74, спр. 1, арк. 120), які «не розуміють, що радянська влада веде до кращого, все сидять зі своїми горщиками і не хочуть брати участь в громадському житті» (ДАРО, ф. 400, оп. 3, спр. 185, арк. 139).

Важливим маркером жіночої активності слугувала також участь в проведенні політико-пропагандистської роботи серед селян. «Жінки агітаторки проводили роботу з роз'яснення "Положення про вибори до місцевих рад депутатів трудящих", Конституції СРСР і УРСР» (ДАРО, ф. 400, оп. 3, спр. 85, арк. 138); «під час збиральної компанії організовували бесіди, читки брошур

та газет серед жінок» (ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 23, спр. 2771, арк. 17); «читали всім жінкам наказ наркома внутрішніх справ України т. Рясного і поговорили з усіма ними, щоб вони допомогли повернутися з повинною учасникам банд, брали активну участь у викритті фашистської ідеології німецько-українських націоналістів» (ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 23, спр. 2771, арк. 119–120) тощо. Зміст і форми агітаційно-пропагандистської роботи в регіоні регламентувалися офіційними документами обкомів та райкомів КП(б)У і були спрямовані на «політизацію жінок» (Codie, 2016, р. 22).

2. Жінка-колгоспниця

Ідеологічно виплекана у 1930-х рр. модель фемінності в образі жінки-колгоспниці, вимагала соціального визнання в західноукраїнському регіоні. Проблема полягала у тому, що «скомпрометований колгоспний устрій зустрів найсильніший опір серед місцевого населення» (Малярчук, 2008, с. 178). Тому влада мусила шукати способи насадження його не тільки силовими, але й, так би мовити, м'якшими методами.

Ідеальний образ радянської «жінки-колгоспниці», фемінність якого доповнювалася деякими рисами мускулінності, став результатом «тоталітарного проєкту емансипації жінок, який поєднує класові принципи і патріархальні підходи» (Сазонова & Коваленко, 2014, с. 155). У публічному дискурсі, нав'язуваному сталінськими пропагандистами, тільки жінка-колгоспниця трактується як повноправний суб'єкт соціально-господарських процесів регіону нарівні із чоловіками. Часто-густо у виступах партійно-державних посадовців та жінок-активісток як доказ емансипованості радянської жінки звучала теза про реалізацію її права працювати нарівні з чоловіками. Так, виступаючи на обласній нараді жінок Ровенської області, перший секретар обкому КП(б)У В. Бегма зіслався на тезу Сталіна про те, що тільки «колгоспний лад робить жінку трудящу рівну будь-якому чоловікові» (ДАРО, ф. 400, оп. 3, спр. 97, арк. 71). Депутатка Верховної Ради СРСР Єфимчук-Дячук наголосила, що «жінка ніколи не приймала участі в роботі ні на селі, ні в місті. Вона знала своїх дітей і більше нічого. ... Зараз ви, жінки, вирішуєте державні завдання. Товариш Сталін сказав, що жінки повинні залучатися до політичної та господарської роботи нарівні з чоловіками» (ДАРО, ф. 400, оп. 3, спр. 97, арк. 71). Як слушно зауважує М. Барклі, «жінки в більшій мірі розглядалися

як економічний ресурс, а не категорія людей, що прагнуть до особистого самовираження у творчій роботі і фінансової незалежності» (Buckley, 1989, p. 115).

Сталінська пропаганда пропонувала набір характеристик, якими мала володіти справжня «радянська жінка-колгоспниця». Ключовою ознакою цього жіночого образу була її готовність до трудових звершень, аж до самопожертви, в ім'я побудови соціалізму. Шпальти регіональних газет, радіопередачі, виступи представників влади були густо пересипані іменами жінок-передовиків, які досягли «значних успіхів у сільському господарстві». Усі вони, без винятку, були членами колгоспів, як от: «знатна ланкова Ровенської області Секлета Слива, яка домоглася невиданого раніше врожаю – по 500 ц з гектара» (ДАРО, ф. 400, оп. 3, спр. 185, арк. 140); «ланкова колгоспу ім. Кірова Турійського району Волинської області Рута Л., яка виростила врожай жита на площі 12 га по 24 ц з кожного гектара і виробила 177 трудоднів, а Бронюк Марія виробила 166 трудоднів» (ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 74, спр. 7, арк. 180).

Пропаганда їх виробничих досягнень «виконувала функцію ілюстративного прикладу результатів досягнучої ("достижительной") мотивації, на яку радянська держава орієнтувала жіночу половину» (Барсукова, 2001, с. 77). При цьому особлива увага акцентувалася на таких рисах характеру жінки-колгоспниці, як рішучість, цілеспрямованість, готовність пожертвувати приватним життєвим простором (сімейним затишком, турботою про дітей, роботою у власному господарстві) заради процвітання колгоспу. Жінки-колгоспниці мали слугувати зразками для наслідування, тому «ідеологічний прожектор висвічував їх колективні досягнення, але не проблеми, з якими вони стикалися» (Buckley, 1989, p. 113). «Бувша неграмотна селянська дівчина перетворилася в активного трудівника-творця під впливом сили колективної праці на благо Батьківщини, – стверджується у звіті одного з партійних чиновників Ровенщини. – Ці риси нової людини соціалістичного села проявляються у всіх колгоспниць, які усвідомили, яку дорогу відкрив їм колгоспний лад» (ДАРО, ф. 400, оп. 3, спр. 405, арк. 65).

Більше того, усі негаразди, з якими стикалися селянки, працюючи в колгоспному господарстві (низька продуктивність

праці, значні фізичні навантаження, мізерна зарплата та натуроплата, завищені планові показники, фактична відсутність сфери обслуговування тощо), пов'язували не з низькою ефективністю колгоспного ладу як такого, а з існуванням «несвідомої частини колгоспників, які основну увагу приділяють особистому господарству, а не колгоспу» (ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 70, спр. 1747, арк. 40).

Активна участь у соціалістичних змаганнях не вичерпувала характеристики жінки-колгоспниці. У рамках панівної тоталітарної державно-ідеологічної парадигми її образ ідентифікувався з образом соціально активної промоутерки соціалістичних змін на селі. Західноукраїнська селянка-колгоспниця другої половини 1940-х рр. змальовувалася владою як ініціаторка творення колгоспу в своєму селі. Причому часто-густо вона протиставлялася чоловікові як більш прогресивна, свідома, бо краще від нього розуміє переваги колгоспного способу життя. Так, делегатка зборів жіночого активу Клеванського району Ровенської області заявила: «Ми, жінки-біднячки чекали того дня, коли в нас будуть організовані колгоспи. Тільки колгосп дає нам культурне, заможне життя» (ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 74, спр. 1, арк. 120); ланкова колгоспу «30 років Жовтню» Домарецька закликала односельців, «хто ще не в колгоспі, вступаєте на єдино правильний шлях, шлях колгоспний, який вказав нам великий Сталін» (ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 74, спр. 6, арк. 176); «колгоспниця Савчук сказала: "Ми створили колгосп, щоб вийти з злиднів. Закликаю всіх жінок будувати колгоспи – єдиний, самий вірний шлях до заможного і культурного життя"» (ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 23, спр. 1596, арк. 25); «вільні жінки Волині беруть на себе зобов'язання докласти всі сили для того, щоб райони нашої області стали районами суцільної колективізації» (ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 74, спр. 6, арк. 175), – читаємо в іншому документі. І таких прикладів можна навести чимало.

Моделюючи позитивний образ жінки-колгоспниці засобами пропаганди, влада намагалася домогтися його суспільного схвалення. Однак незважаючи на усі пропагандистські потуги, у західноукраїнському суспільстві повоєнного десятиліття він викликав дві абсолютно протилежні асоціації. З одного боку – «активістки-вислужниці», досягнення якої переважно ґрунтувалися на приписках і штучному завищенні показників, а з іншого – «простої колхозниці», яка важко працювала в колгоспі, не отримуючи при

цьому належної оплати за свій труд. Однак в обох випадках її фемінність заретушовувалася, натомість увага акцентувалася на маскулінних якостях, як безкомпромісність, наполегливість, мотивація досягнення, агресивність тощо.

3. Жінка-керівник

Зміна соціальних практик, зумовлена потребами радянської регіону, призвела до коригування гендерних ролей. Для врівноваження балансу між масштабами мобілізації жінок на відбудову господарства, застосування їх праці у традиційно «чоловічих ділянках роботи», використання їх у ролі суб'єктів та об'єктів пропаганди та обсягом «компенсації» за ці зусилля, влада пропонує жінкам право «нарівні з чоловіками обирати передвизначені та запропоновані форми "служіння державі"» (Кобченко, 2016, с. 64).

Кар'єрні можливості професійного росту селянок перебували у прямій залежності від рівня їх громадсько-політичної активності та толерування державної політики. Й хоча офіційно жодних обмежень щодо висунення на керівні посади жінки не мали, однак насправді вони існували. Далеко непоодинокими були випадки, коли навіть на обласному рівні піднімалася проблема «незадовільної постановки питання про висунення жінок на керівну роботу, особливо в сільській місцевості» (ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 74, спр. 5, арк. 74).

Як правило, професійна активність селянок обмежувалася рамками діяльності жіночих організацій (голова жіночої ради, жінделегатка), або ж місцевих органів влади – секретар, чи, за виняткових обставин – голова сільради. Незважаючи на те, що «жінки, висунуті на керівні посади, повністю справлялися зі своїми обов'язками» (ДАІФО, ф. П-1, оп. 1, спр. 261, арк. 5), вони завжди залишалися в тіні чоловіка керівника і мусили доводити рівень своєї професійної кваліфікації. Маємо мало свідчень того, що жінка була звільнена з посади через те, що не справилася з посадовими обов'язками. Радше навпаки, партійні чиновники всіляко підкреслювали результативну роботу жінок-посадовців. Так, «з місцевих селян виросла голова Острожецької сільської ради т. Олійник Г.Н., яка висунута кандидатом в депутати Верховної Ради СРСР» (ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 23, спр. 2771, арк. 120). «З ініціативи Карпан Катерини, секретаря сільради с. Гузієв Станіславської області, весь актив села вийшов на будівництво школи і сільради.

Крім того, вона має громадські доручення, з якими повністю справляється» (ДАІФО, ф. П-1, оп. 1, спр. 261, арк. 5); «тільки в колгоспах Любашівського району Волинської області у 1948 році працювало ланковими 137 жінок, завфермами 3, в члені правління колгоспів вибрано 42 жінки» (ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 74, спр. 5, арк. 71). Однак незважаючи на емансипаційну риторику партійно-радянських чиновників, жінці було вкрай складно обійняти керівну посаду. Переважна більшість з них мусили задовольнитися тим, що виконували функції ланкових жіночих рільничих бригад, або ж секретарів сільрад. Для прикладу, «у Волинській області в 1948 році було близько 1000 колгоспів і тільки одна жінка голова колгоспу». Мало працює жінок бригадирами і головами сільрад (ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 74, спр. 5, арк. 74), у Станіславській області в 1947 р. з 695 голів сільрад було тільки четверо жінок (ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 23, спр. 4581, арк. 189). Тим не менше, сталінська пропаганда особливу увагу акцентувала на діяльності жінок-керівників, наголошуючи, що саме завдяки радянській владі жінка отримала можливість стати врівень з чоловіком.

Як і в 1930-ті рр., влада широко послуговується візуалізованим символом успішної радянської жінки-керівника. Важливо підкреслити, що впродовж перших повоєнних років спостерігається зміщення акцентів у змісті її образу. Сталінська пропаганда методично імплементує у суспільну свідомість імена не тільки уже відомих жінок-передовиків, як от Паша Ангеліна, але пропонує тих, чия біографія тісно пов'язана із західноукраїнським регіоном. Стало традицією запрошувати на обласні наради жіночого активу відомих землячок, наприклад, Н. Ужвій (Волинська область), Єфимчук-Дячук – депутат Верховної Ради СРСР (Ровенська область). Їхні біографії мали стати візитівкою емансипованої радянської жінки, яка «не просто суспільно активна, а в першу чергу жінка, яка займається самовдосконаленням, досягаючи шляхом навчання значних успіхів та нової якості» (Лабур, 2010, с. 208).

Висновки. Таким чином, гендерна політика сталінського режиму стосовно сільської частини західноукраїнського жіноцтва у перше повоєнне десятиліття була спрямована насамперед на залучення жінки до процесу радянзації регіону. Вона мала виразно мобілізаційний і етократичний характер. Засобами партійної пропаганди суспільству нав'язувався наратив емансипованої радян-

ської жінки, рівноправної з чоловіком у Радянському Союзі, на противагу «пригнобленій наймиці польських панів» періоду «панської Польщі». Використовуючи традиційний набір інструментів з агітаційно-пропагандистського арсеналу, влада методично і цілеспрямовано працювала над формуванням образу «радянської жінки». У результаті було сконструйовано кілька основних моделей фемінності з притаманною їм інферсією гендерних ролей – «жінка-активістка», «жінка-колгоспниця», «жінка-керівник».

Джерела та література

- Барсукова, С.** (2001). Модели успеха женщин советского и постсоветского периодов: идеологическое мифотворчество. *Социологические исследования*, 2, 75–82.
- ДАВО – Державний архів Волинської області.
- ДАІФО – Державний архів Івано-Франківської області.
- ДАРО – Державний архів Рівненської області.
- Земзюліна, Н.** (2015). Ідеологічні та правові механізми формування гендерного паритету в СРСР. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія Історія*, 2 (4), 21–26.
- Кобченко, К.** (2016). Гендерна політика радянської влади 1930-х років: між пропагандою та реальністю. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Гендерні дослідження*, 2, 56–72.
- Лабур, О.** (2010). «Нова жінка»: унормовані образи жінки-супільниці і жінки-трудівниці в радянській літературі України 1920–1930-х років. *Краєзнавство*, 3, 205–213.
- Літопис УПА: Нова серія. Т. 3: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України.* (2001). Київ – Торонто.
- Малярчук, О.** (2008). *Тоталітаризм проти західноукраїнського села.* Івано-Франківськ.
- Олійник, Н.** (2015). Емансипація жінок по-радянськи: особливості та наслідки. *Грані*, 6, 144–151.
- Попп, Р.** (2017). Політика радянської системи щодо жіноцтва Дрогобищини у перші повоєнні роки (1944–1953). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*, спец. вип. 3, 328–336.
- Сазонова, Л., & Коваленко, С.** (2014). Онтологические особенности гендерных стереотипов в русской ментальности (на основе историко-культурного анализа). *Исторические, философские, политические и*

юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики, 7 (45), ч. I, 153–158. Тамбов: Грамота.

Стародубець, Г. (2018). Гендерні стратегії більшовицької влади в умовах радянізації західних областей України та Білорусії в 1944–1946 рр. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*, 27, 270–275.

ЦДАГОУ – Центральний державний архів громадських об'єднань України.

Чорній, Г. (2017). Роль жіноцтва в контексті утвердження радянської влади на території західних областей УРСР (середина 1940-х – початок 1950-х). *Теорія і практика сучасної науки: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Дніпро, 24–25 лютого 2017 року). (Т. 2, с. 14–17).

Buckley, M. (1989). *Women and Ideology in the Soviet Union*. New York, London: Harvester Wheatsheaf.

Clements, B. (1992). The Utopianism of the Zhenotdel. *Slavic Review*, 2, 485–496.

Codie, B. (2016). *Wife, mother, soldier, worker: depictions of peasant women in soviet propaganda: a thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the concentration of art history at the University of Dallas*.

Hayden, C. (1976). The Zhenotdel and the Bolshevik Party. *Russian History*, 3 (2), 150–173.

References

Barsukova, S. (2001). Modeli uspekha zhenshchin sovetskogo i postsovetskogo periodov: ideologicheskoe mifotvorchestvo [Models of Success for Women of the Soviet and Post-Soviet Periods: Ideological Myth-Making]. *Sotsiologicheskie issledovaniya – Sociological research*, 2, 75–82 [in Russian].

DAVO – Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State Archive of Volyn Region] [in Ukrainian].

DAIFO – Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti [State Archive of Ivano-Frankivsk Region] [in Ukrainian].

DARO – Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoi oblasti [State Archive of Rivne Region] [in Ukrainian].

Zemziulina, N. (2015). Ideolohichni ta pravovi mekhanizmy formuvannia henderneho parytetu v SRSR [Ideological and legal mechanisms for the formation of gender parity in the USSR]. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Ser. Istoriia – Scientific notes of Ternopil National Peda-*

- gical University named after Volodymyr Hnatyuk. Series History*, 2 (4), 21–26 [in Ukrainian].
- Kobchenko, K.** (2016). *Henderna polityka radianskoi vlyady 1930-kh rokiv: mizh propahandoiu ta realnistiu* [Gender policy of the Soviet power in 1930es: between propaganda and reality]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii: Henderni doslidzhennia – Scientific notes of the National University of Ostroh Academy. Series "Gender studies"*, 2, 56–72 [in Ukrainian].
- Labur, O.** (2010). «Nova zhinka»: unormovani obrazy zhinky-suspilnytsi i zhinky-trudivnytsi v radianskii literaturi Ukrainy 1920–1930-kh rokiv ["New Woman": normalized images of a woman-socialist and a woman-worker in the Soviet literature of Ukraine in the 1920s and 1930s]. *Kraieznavstvo – Local lore*, 3, 205–213 [in Ukrainian].
- Litopys UPA: Nova serii. T. 3: Borotba proty UPA i natsionalistychnoho pidpillia: dyrektyvni dokumenty TsK Kompartii Ukrainy* [Chronicle of the Ukrainian Insurgent Army. Vol. 3: The Struggle against the UPA and the Nationalist Underground: instructional Documents of the Central Committee of the Communist Party of Ukraine]. (2001). Kyiv – Toronto [in Ukrainian].
- Maliarchuk, O.** (2008). *Totalitaryzm proty zakhidnoukrainskoho sela* [Totalitarianism against the western Ukrainian village]. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
- Oliinyk, N.** (2015). *Emansypatsiia zhinok po-radiansky: osoblyvosti ta naslidky* [Emancipation of women in the Soviet way: features and consequences]. *Hrani – Faces*, 6, 144–151 [in Ukrainian].
- Popp, R.** (2017). *Polityka radianskoi systemy shchodo zhinotstva Drohobychchyny u pershi povienni roky (1944–1953)* [The policy of the Soviet system towards the women of Drohobych in the first postwar years (1944–1953)]. *Drohobyskyi kraieznavchyi zbirnyk – Drohobych local lore collection*, special iss. 3, 328–336 [in Ukrainian].
- Sazonova, L., & Kovalenko, S.** (2014). *Ontologicheskie osobennosti gendernykh stereotipov v russkoi mentalnosti (na osnove istoriko-kulturnogo analiza)* [Ontological features of gender stereotypes in the Russian mentality (based on historical and cultural analysis)]. *Istoriicheskie, filosofskie, politicheskie i yuridicheskie nauki, kulturologiya i iskusstvovedenie. Voprosy teorii i praktiki – Historical, philosophical, political and legal sciences, culturology and art history. Questions of theory and practice*, 7 (45), pt. 1, 153–158. Tambov: Gramota [in Russian].
- Starodubets, H.** (2018). *Henderni stratehii bilshovytskoi vlyady v umovakh radianizatsii zakhidnykh oblastei Ukrainy ta Bilorusii v 1944–1946 rr.*

- [Gender strategies of the Bolshevik government in the conditions of Sovietization of the western regions of Ukraine and Belarus in 1944–1946]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademii»*. Serii «Istorychni nauky» – *Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Historical Sciences Series*, 27, 270–275 [in Ukrainian].
- TsDAHOU – Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy [Central State Archives of Public Organizations of Ukraine] [in Ukrainian].
- Chornii, H.** (2017). Rol zhynotstva v konteksti utverdzhennia radianskoi vlady na terytorii zakhidnykh oblastei URSR (seredyna 1940-kh – pochatok 1950-kh.) [The role of women in the context of the establishment of Soviet power in the western regions of the USSR (mid-1940s – early 1950s)]. *Teoriia i praktyka suchasnoi nauky: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (m. Dnipro, 24–25 liutoho 2017 roku) – *Theory and practice of modern science: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference* (Dnipro, February 24–25, 2017). (Vol. 2, pp. 14–17) [in Ukrainian].
- Buckley, M.** (1989). *Women and Ideology in the Soviet Union*. New York, London: Harvester Wheatsheaf.
- Clements, B.** (1992). The Utopianism of the Zhenotdel. *Slavic Review*, 2, 485–496.
- Codie, B.** (2016). *Wife, mother, soldier, worker: depictions of peasant women in soviet propaganda: a thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the concentration of art history at the University of Dallas*.
- Hayden, C.** (1976). The Zhenotdel and the Bolshevik Party. *Rusian History*, 3 (2), 150–173 [in Germany].

Стаття надійшла до редакції 19.10.2020 р.